

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ФЕНОМЕНУ ОСОБИСТІСНОГО ВІДЧУЖЕННЯ У СУЧАСНОМУ ПСИХОЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

В.Г. Подорожний

аспірант кафедри психології та соціальної роботи
Вінницького Державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського
greenvar@ukr.net

Подорожний В.Г. Теоретичні підходи до феномену особистісного відчуження у сучасному психологічному дискурсі. Сучасне суспільство є глобальним та цивілізованим, а відповідно і складно організованим. Воно має свою структуру зв'язків елементів, особливостей взаємодії між індивідами та групами і комунікацію між ними. Паралельно з явищами глобалізації, об'єднання населення та зникання бар'єрів для комунікації і взаємодії між поколіннями, верствами населення, чи окремими особистостями, ми можемо помітити появу такого явища як відчуження, зокрема у формі особистісного відчуження. В даній статті висвітлено наявні теоретичні підходи до розгляду феномену особистісного відчуження, а також розкрито філософські, соціологічні, літературні, медичні та власне психологічні погляди на проблему відчуження. В статті наведено характеристику самого поняття відчуження та його соціально-психологічних особливостей і характеристик.

Ключові слова: суспільство, відчуження, особистість, діяльність людини, ізоляція, незадоволеність життям, аномія.

Podorozhnyi, V.H. Theoretical approaches to the phenomenon of personal alienation in modern psychological discourse. The article deals with an overview of theoretical views on the problem of personal alienation. Modern society is global and civilized and also is organized in a complex way. It has its own structure of relationships, features of interaction and communication. Nowadays we can see the phenomena of globalization and the disappearance of barriers for communication and interaction between generations or layers in society or between individuals. Also we can see the emergence of such a phenomenon as alienation, in such form as personal alienation. As the title implies the article describes the existing theoretical approaches of the phenomenon of personal alienation. The article gives analysis of information on philosophical, sociological, literary, medical and psychological views on the issue of alienation. The common aspect for them is that everyone has a social, or a psychological component. Special attention is given to psychological views on the problem of alienation. The article describes the characteristics of the concept of alienation and its socio-psychological peculiarities. The term "personal alienation" is used quite often in science, but mainly in the social and psychological context. An alienated person feels that his/her own destiny has gone out of control and is determined by external forces; the senselessness of existence and the inability to achieve the desired result, even in the result of any kind of activity. The article is of interest to researchers of the problem of alienation, in the context of the theoretical review of scientific literature on this topic.

Keywords: society, alienation, person, human activity, isolation, dissatisfaction with life, anomie.

Постановка проблеми. Українське суспільство, поряд з європейськими суспільствами, активно рухається у майбутнє в контексті забезпечення інформаційного обміну та спілкування між людьми. Але поряд з всезагальною включеністю людини у процес обміну думками та інформацією, це інформаційне життя часто виступає заміником реального життя та спілкування. В контексті цього виправданим буде звернутися до такого психологічного поняття, як особистісне відчуження.

Поняття особистісного відчуження є одним з центральних понять соціального тлумачення людини. Зокрема у XVIII – XIX ст. нерівність індивідів і їх неоднаковість досягли такого ступеня розповсюдження, що загрожували взагалі зруйнувати взаєморозуміння різних класів і верств суспільства і соціальну комунікацію, як поняття. Хоч і на сучасному етапі розвитку суспільства різниця між різними категоріями населення майже не помітна, проблема особистісного відчуження знову виходить на передній план в нових умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття особистісного відчуження з'явилося та активно вивчалось у руслі філософії: Т. Гоббс, Ж.-Ж. Руссо, Гегель, К. Маркс. Л. Фейєрбах, М. Гесс; соціології: Е. Дюркгейм, Ф. Тенніс, О. Шпенглер, М. Вебер, Г. Зіммель, Р. Мертон, Г. Маркузе та власне психології: Е. Фромм, К. Ясперс, М. Хайдеггер, М. Сімен, Дж. Рей, С. Мадді, З. Фрейд, С. Рубінштейн, А. Леонтьєв, Д. Леонтьєв, К. Абульханова-Славська.

Метою статті є теоретичне дослідження наявних теорій відчуження, визначення їх актуальності у сучасних умовах життя суспільства.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих результатів. Феномен відчуження розглядався у філософії ще з XIX ст., проте вже у XX ст. основна увага наукової думки загострюється на тих формах відчуження, де суб'єктом виступає людина, котру залишили без

своїх суттєвих характеристик, або ж іншими словами – «обезлюднили». Складність роботи з поняттям відчуження зумовлена неоднозначністю його трактування. Найбільш розробленими та обґрунтованими є зокрема соціальне та психологічне трактування даного феномену. Соціальна філософія трактує відчуження як соціальний процес, що характеризується перетворенням діяльності людини і її результатів на самостійну силу, пануючу над нею і ворожу їй. Психологія визначає відчуження як психологічний захист у формі ізоляції, відособлення всередині свідомості особливих зон, які пов'язані з травматичними чинниками. Тобто загалом можна зазначити, що відчуження є загальною характеристикою суспільства, яка говорить про відірваність його членів один від одного і від суспільства в цілому.

Вперше поняття відчуження зустрічається у теоріях суспільного договору (Т. Гоббс, Ж.-Ж. Руссо), де під відчуженням розумілося процес деіндивідуалізації соціальних відносин, який виникав у зв'язку з передачею державі прав особистості. Всі соціальні інститути, до яких можна віднести мораль, релігію, мистецтво, а також звичаї та звички, тобто все, що несе в собі підпорядкування загальним інтересам, в такому суспільстві є посередниками між людьми, змушуючи підкоряти приватні інтереси і розвивати свою особистість в рамках встановлених законів. Категорія відчуження є однією з центральних у філософії Гегеля. Категорія відчуження характеризує в Гегеля специфічне відношення людини до створеної нею реальності в умовах буржуазного правового суспільства. У «Феноменології духу», аналізуючи буржуазне суспільство – світ «відчуженого від себе духу», Гегель відзначає, що дійсність з'являється тут для індивіда як «...щось безпосередньо відчужене...»; самосвідомість «...створює свій світ і відноситься до нього як до деякого чужого світу, так що віднині воно повинне заволодівати ним» [7, с.264-263]. Л. Фейєрбах, переглядаючи погляди Гегеля, дає власну інтерпретацію відчуження, розглядаючи вже релігію як певне відчуження суті людини, причини цього відчуження він бачить в психологічних станах — відчуттях залежності і страху. Тілесна природа людини трактується ним як «невідчужуваний» фундамент людського життя і протиставляється несправжньому світу відчуження — ідеалізму, теології і т.п. Ця лінія зіставлення «дійсного» і «несправжнього» стану, світу відчуження і любові в ще більшій мірі посилюється в Б. Бауера, М. Гесса, П.Ж. Прудона, М. Штірнера і ін.

Український філософ І. Кальной відзначає, що «не дивлячись на ідеалізм у розгляді проблеми відчуження, заслуга Гегеля полягає в тому, що він побачив в акті відчуження не тільки «втрату», але й «привласнення». З одного боку, праця опредметнює сутнісні сили людини, сковує її дух речовою наочністю. Разом із тим, праця розвиває людину, робить її хазяїном природи, є засобом самовиробництва людини, її піднесення, самореалізації» [3, с.19].

М. Гесс розглядав відчуження у політиці та економіці. У нього гроші – це відчуження у економіці, а державна влада – у політиці. У М. Гесса відчуження мало вже деяке забарвлення фетишизму. На його думку, подолати відчуження можна тільки у новому соціалістичному суспільстві майбутнього відчуження [15]. Тема відчуження знайшла своє відображення і в літературі, зокрема австрійського новеліста Ф. Кафки. Митець у своїх творах піднімає проблему, що не втратила ваги і в сучасних умовах глобалізації: відчуженість людини, втрата суспільством моральних цінностей, поступове перетворення людини з високодуховної істоти на тварину.

Значне місце в дослідженні феномену відчуження займають наукові пошуки К. Маркса. На думку К. Маркса людина за своєю природою є *homo faber* (людина продукуюча), а її сутність реалізується у праці, спільній творчій діяльності, за допомогою якої люди перетворюють навколишній світ. У процесі виробництва створюються матеріальні предмети, що втілюють властивий людині творчий початок і надають певну предметність його сутності. Відчуження має місце тоді, коли в ході створення цих предметів людина перестає впізнавати саму себе в своєму продукті. Останній перетворюється на чужий, «не свій», стає чимось таким, що протистоїть своєму творцеві в якості незалежної сили. Зі зростанням влади людини над природою зростає і її відчуження.

Концепція відчуження є суперечливою і методологічно, поняття «відчуження» сутності людини має сенс за умови визнання певної незмінної сутності, тобто тієї основи, яка є незмінною під впливом суспільної взаємодії людини, «істинної природи» людини, яка, в свою чергу, викривляється «неістинним» суспільством. А якщо така усталена сутність не існує, то немає сенсу і саме поняття «відчуження»: людина, сформована в будь-якому суспільстві, буде почувати себе відповідно до вимог та відносин цього суспільства [5, с.143].

Видатний соціолог Е. Дюркгейм відмічає втрату членами індустріального суспільства відчуття спільності, ріст в них індивідуалізму на відміну від представників традиційного суспільства. Ця теза лягла у розвиток концепції аномії, що описує стан відчуження, породженого індустріалізацією [1]. Той же процес розглядає і Ф. Тенніс у своїй праці «Спільність та суспільство» [9]. За О. Шпенглером, відчуженість наростає по мірі перетворення культури у цивілізацію, у якій господарює бездушний інтелект, безособистісні форми соціальних зв'язків, котрі пригнічують творче начало особистості. Аналогічні процеси описав і Макс Вебер, який приділив особливу увагу формалізації соціальної організації, її бюрократизації, що супроводжувалася втратою людини її індивідуальної свободи. Г. Зіммель акцентував увагу на інтелектуалізації суспільного життя та відчуження індивіда від соціальних та культурних утворень, його перехід у раціональну одновимірність. У пізніх роботах Г. Зіммеля відчуження розглядається як результат суперечності між творчими аспектами життя та застигнувими формами культури (вчення про «трагедію творчості»). Р. Мертон розвинув концепцію аномії Е. Дюркгейма та використав її для аналізу відхилень у поведінці (девіантної поведінки). Веберівська ж теорія отримала друге життя у працях представників франкфуртської школи [6].

Франкфуртська школа бачить причину відчуження у домінуванні раціональності, яка стала ідеологією панування людини і над природою, і над людиною. Шлях подолання відчуження представники школи бачили у поширенні такого світогляду, який був би заснований на критичному мисленні та викривав би різні форми хибної свідомості. Г. Маркузе розробив концепцію «одновимірної людини». Вона бере участь у нав'язаній їй споживацькій гонці і стає відчуженою від таких своїх соціальних характеристик, як критичне ставлення до існуючого суспільства, здатність до революційної боротьби за його реформування та інше. Видний представник франкфуртської школи та гуманістичного психоаналізу Е. Фромм вважав відчуження головним фактором сучасного йому капіталістичного суспільства. Людина створила світ рукотворних речей, якого ніколи не існувало раніше, однак, все створене нею височіє і панує над нею [11]. Вихід Е. Фромм бачить у такому реформуванні суспільства, що відкрило б простір «воли на». Головне завдання в побудові духовно здорового суспільства – це виховання в людях продуктивного характеру. Непродуктивність – це нездатність любити і реалізувати себе, використовувати свої сили, місце яких займають нав'язані несвідомою тривогою форми активності. Е. Фромм описує чотири історично виниклі типи непродуктивної орієнтації характеру: рецептивний, експлуататорський, накопичувальний, ринковий. Продуктивність – це, навпаки, здатність людини любити, використовувати свої сили, здатність до самореалізації. Е. Фромм спробував з'єднати ідеї психоаналізу, марксизму й екзистенціалізму. Він вважав, що в особистості немає природженого відчуження, усі її психічні прояви – це наслідок заглибленості особистості в різні соціальні середовища.

Особливий підхід, який вирізнявся з-поміж інших, був у представників екзистенціалізму. Вони розглядали головним джерелом відчуження перетворення техніки у самостійну силу, яка існує за власними законами. За К. Ясперсом, технічне відчуження стало центральним, оскільки техніка все більше заповнює предметне буття людини. Він вважав, що вихід є у розвитку комунікації, у індивідуальному та інтимному спілкуванні, протистоянню будь-якому фанатизму. Розрізняючи «справжнє» та «несправжнє» буття, М. Хайдеггер розглядає відчуження як форму існування людини у знеособленому світі повсякденності. З його точки зору, відчуженість проявляється у виконанні індивідом соціальних ролей, у підкоренні його суспільним нормам поведінки, мислення, мови [12].

В контексті психологічного підходу до розгляду феномену особистісного відчуження важливим буде розглянути і психіатричне пояснення даного феномену. Тут відчуження пояснюється через розщеплення. У разі виникнення розщеплення чи дисоціації, мислення людини (за локальними суб'єктивними оцінками) стає відчуженим. При цьому, деякі сукупності подій людина сприймає окремо, а зв'язки між ними не актуалізує і тому не аналізує. Таким чином, ми можемо зробити припущення, що суть поняття відчуження лежить в площині порушення зв'язків. Тоді те, що відбувається сьогодні, неможливо зіставити з тим, що було вчора. З цього опису видно, що ізоляція провокує розпад звичайного функціонування свідомості: її єдність подрібнюється. Виникають ніби окремі відособлені свідомості, кожна з яких може володіти власним сприйняттям, пам'яттю, установками. У разі такої дисоціації психіки здатність пересуватися з однієї ізольованої зони в іншу зберігається і, перебуваючи в одній з них, людина може спостерігати за самою собою з позиції іншої, тобто ніби з боку. Відчуження здійснює захист людини шляхом усунення «Я» від тієї своєї

частини, яка провокує нестерпні переживання. Іншим психологічним конструктом, на який впливає відчуження, як вважає І. Мілюска, є процес самоідентифікації [4]. Людина є складовою і частиною суспільства, і тому тільки через суспільну взаємодію вона може проявити себе, реалізувати свій інтелектуальний, творчий потенціал, набути життєвого досвіду.

На основі розглянутих вище теорій можна помітити, що відчуження має в основному соціальну природу та прояв. Як стверджували різні науковці в різні періоди воно може бути спричинене багатьма чинниками: особливостями комунікації, суспільною взаємодією, трудовою діяльністю, науковими та технічними революціями, суспільними процесами та ін. Психологічна ж сторона даного процесу полягає в тому, що всі вище перераховані чинники є усвідомленими, тобто людина в більшості випадків чітко розуміє причини та має власне пояснення особистісного відчуження. Психологічний аналіз даного феномену змушує змістити центр уваги з особливостей соціальної взаємодії відчуженої особистості на її внутрішній світ. За М. Сименом, відчуження – це стан індивіда у суспільстві, який характеризується соціальною ізоляцією, іноді самовідстороненням, апатією до соціального буття [8, с.229]. Проте відчуження не завжди може супроводжуватися соціальною ізоляцією особистості. Можна бути серед людей, взаємодіяти з ними і, водночас, відчувати себе безсилим, психологічно відокремленим, непричетним до того, що відбувається. Ця проблема загострюється відчуттям втрати своєї індивідуальності, усвідомленням внутрішньої самотності у суспільстві й водночас залежності від нього [10].

Різноманітність феномену відчуження передбачає і різноманітність його інтерпретацій. М. Кордуелл подає наступне трактування: відчуження – це поступове заглиблення в себе та відхід від справ зовнішнього світу, які супроводжують природний процес старіння; факт відчуження особистості від суспільства, його проблем і шаленого ритму життя є гармонійним та цілком виправданим з морально-етичної точки зору [14, с.210]. Таким чином, часткова або повна соціальна ізоляція сприймається як закономірний крок онтогенезу.

В ряді інших психологічних теорій феномен відчуження розглядався з двох боків: як теоретичне поняття (переважно в марксистській філософії К. Маркс, Ф. Енгельс, Е. Фромм, С. Рубінштейн та ін.); та як узагальнююче позначення для ряду емпіричних феноменів (М. Сімен, Дж. Рей і ін.). Обидва варіанти розробки даного поняття виявилися не досить успішними: в першому випадку теорія дуже високого рівня узагальнення виявилася відірваною від емпірики; у другому випадку безліч суперечливих варіантів емпіричної розробки відчуження не дали єдиної основи для теоретичного пояснення цього поняття як психологічного відчуження. Винятком є, мабуть, теорія відчуження розроблена С. Мадді який розглядає феномен відчуження в контексті життєвих труднощів та життєстійкості, яку в свою чергу С. Мадді характеризує як інтегральну особистісну рису яка і направлена на подолання цих життєвих труднощів.

Емпіричними показниками поняття відчуження є ряд суб'єктивних феноменів: незадоволеність життям в цілому або його окремими сферами, переживання безсилля, аномія, нігілізм або цинізм по відношенню до суспільних цінностей, переживання ізоляції, відчуття втрати сенсу. Власне поняття «сенсу» дозволяє пояснити спектр когнітивних, емоційних і поведінкових феноменів, традиційно пов'язаних з відчуженням.

Феномен відчуження як втрата сенсу життя розглядається в роботах А. Леонтьєва, С. Рубінштейна та їх послідовників (Д. Леонтьєва, К. Абульханової-Славської та ін.). Так, А. Леонтьєв називає відчуженою таку діяльність, у якій збережено лише спонукальні мотиви, а С. Рубінштейн говорить про можливість подолання відчуження ідеалу шляхом його реалізації, що веде до подолання відчуження людини від людини і до автентичного життя. У екзистенціальній психології поняття відчуження добре співвідноситься з поняттям екзистенціального вакууму (В. Франкл) і використовується рядом науковців (Е. ван Дорцен, А. Ленглі та ін.). С. Мадді, спираючись на роботи Ж.-П. Сартра і Е. Фромма, описує відчуження як екзистенціальне нездужання, суть якого полягає у відмові людини від скоєння творчого вибору на користь невизначеності, пов'язаної із здійсненням унікального сенсу власного життя, в результаті чого остання набуває конформістського характеру, стає здійсненням біологічних потреб і соціальних ролей. З. Фрейд пов'язував феномен відчуження з патологічним розвитком особистості, для якої соціальна культура є чимось далеким, ворожим її природному середовищу. Самовідчуження, за З. Фрейдом, веде або до невротичної втрати свого власного я – деперсоналізації, або до втрати почуття реальності навколишнього світу – дереалізації.

Неофрейдизм вважає джерелом відчуження та самовідчуження людини міжособистісні

відносини, соціально-психологічні явища. Основними ознаками відчуження у світосприйнятті сучасної людини визнаються: відчуття безсилля перед долею; розуміння відсутності сенсу існування, неможливості досягти якими-небудь діями очікуваний результат; сприйняття оточуючого середовища як світу, де не виконуються взаємні соціальні зобов'язання, зруйнована інституціалізована культура; відчуття самотності та виключності людини з існуючих соціальних зв'язків; відчуття втрати «справжнього Я», самовідчуження [13].

Відчуження може означати наявність у індивідів сучасного постіндустріального суспільства почуття відірваності від соціального середовища і невдоволення цим; відчуття морального занепаду в суспільстві; почуття безсилля перед обличчям всемогутніх соціальних інститутів; безособовість, дегуманізованість великих, забюрократизованих соціальних організацій і т.п.

Виходячи з вищевикладеного феномен особистісного відчуження можна трактувати як процес втрати значущості, або ж руйнування взаємозв'язків між особистістю чи певними її частинами та оточуючим соціумом, до якого можна віднести інші особистості, суспільні контакти за зв'язки.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Термін «особистісне відчуження» в науці вживається досить часто, але переважно в соціальному і психологічному контексті. Зокрема такий аспект відчуження, як «безсилля», відносять до відчуття неможливості людини вплинути на своє соціальне середовище; «втрата сенсу» є почуттям того, що для досягнення важливих цілей потрібні недосяжні для особистості засоби; «ізолюваність» виникає тоді, коли люди відчувають себе відокремленими від домінуючих в суспільстві цінностей; «самоусунення» говорить про нездатність зайнятися тією діяльністю, яка приносила б психологічне задоволення. Нерівність і навіть проста неоднаковість індивідів здатні породжувати болісне переживання відчуження. Для відчуженої людини характерні: почуття безсилля, відчуття того, що її власна доля вийшла з-під контролю і визначається зовнішніми силами; відчуття безглуздості існування і неможливості досягти бажаного результату навіть у підсумку якої завгодно активної діяльності. Як результат, в процесі особистісного відчуження ми спостерігаємо як людина власноруч виставляє обмеження своїм можливостями через невідповідність соціальним стандартам та вимогам соціуму, що, в свою чергу, негативно переживається особистістю на глибоко емоційному рівні.

Список використаних джерел

1. Дюркгейм Э. Самоубийство: Социологический этюд / Дюркгейм Э. Пер, с фр. с сокр.; Под ред. В. А. Базарова. – М.: Мысль, 1994. – 399 с.
2. Иванова Л.С. Філософсько-психологічний аспект феномену «відчуження» людини в соціально-економічних структурах. УДК: 316.61 : 316.42 : 572.029.
3. Кальной И.И. Отчуждение: истоки и современность / Кальной И.И. – Симферополь: Таврия, 1990. – 192 с.
4. Кордуэлл М. Психология. А – Я: Словарь-справочник: Пер. с англ. – М.: ФАИР-ПРЕСС, 2002. – 448 с.
5. Маркс К. Економічно-філософські рукописи 1844 року / Маркс Карл і Енгельс Фрідріх – Київ: Видавництво політичної літератури України, 1973. – 483-597 с.
6. Мертон Р. Социальная структура и аномия / Мертон Р; [пер. с франц. Е.А.Самарской]. – Москва: Издательство «Прогресс», 1966. – 299-313 с.
7. Огірків А.П. Відчуження і людина. Історико-філософський нарис // Людина, творчість, наука / Огірків А.П. – М., 1967.
8. Социологический энциклопедический словарь / Под ред. акад.РАН Г.В. Осипова. – М.: ИНФРА-НОРМА, 1998. – 488с.
9. Тённис Ф. Общность и общество. Основные понятия чистой социологии / Тённис Ф. – Санкт-Петербург: Владимир Даль, 2002. – 452 с.
10. Тимченко О.В. Проблема самоідентифікації в контексті життєвого шляху людини / Тимченко О.В. // Проблеми екстремальної та кризової психології. – 2007. – Вип.2 – С. 161-169.
11. Фромм Э. Бегство от свободы / Э. Фромм – М.: ООО «Издательство АСТ», 2004. – 268 с.
12. Хайдеггер М. Тожество и различие / М. Хайдеггер; [пер. с нем. – А. Денежкин; ред. – О. Никифоров]. – М.: «Гнозис» - Издательство «Логос» 1997. – 64 с.
13. Ясперс К. Общая психопатология / Ясперс Карл – Практика, 1997. – 1056 с.
14. Miluska J. Czym jest sytuacja alienujaca: Proba analizy psychologicznej zjawiska // Cztowie i spoteczenstwo / Univ. im. Проблеми екстремальної та кризової психології. 2007. Вип.2 169 Mickiewicza w Poznan: Wydawn. nauk. UAM, 1990 – Т. 7. – С. 23-39.
15. Moses Hess. Über das Geldwesen. –In:Rheinische Jahrbücher zur gesellschaftlichen Reform. Bd.1.Darmstadt,1845.– 1-33p.

References transliterated

1. Djurkgejm E. Samoubyjstvo: Socyologycheskyj etjud / Djurkgejm Э. Per, s fr. s sokr.; Pod red. V. A. Bazarova.— М.: Мысл', 1994.— 399 с.
2. Ivanova L.S. Filsofs'ko-psyhologichnyj aspekt fenomenu «vidchuzhennja» ljudy ny v social'no-ekonomichnyh strukturah.

UDK: 316.61 : 316.42 : 572.029.

3. Kal'noj Y.Y. Otchuzhdenye: ystoky y sovremennost' / Kal'noj Y.Y. – Symferopol': Tavryja, 1990. – 192 s.
4. Korduэлл M. Psichologija. A – Ja: Slovar'-spravochnyk: Per. s angl. – M.: FAYR-PRESS, 2002. – 448 s.
5. Marks K. Ekonomichno-filosofs'ki rukopisy 1844 roku / Marks Karl i Engel's Fridrih — Kyi'v: Vydavnyctvo politychnoi' literatury Ukrai'ny, 1973. — 483-597 s.
6. Merton R. Socyal'naja struktura y anomyja / Merton R; [per. s franc. E.A.Samarskoj]. – Moskva: Yzdatel'stvo «Progress», 1966. – 299-313 s.
7. Ogirkiv A.P. Vidchuzhennja i ljudyndy. Istoryko-filosofs'kyj narys //: Ljudyna, tvorchist', nauka / Ogirkiv A.P. – M., 1967.
8. Socyologicheskyj encyklopedycheskyj slovar' / Pod red. akad. RAN G.V. Osypova. – M.: YNFRA-NORMA, 1998. – 488 s.
9. Tënnys F. Obshhnost' y obshhestvo. Osnovnye ponjatyja chystoj socyology / Tënnys F. – Sankt-Peterburg: Vladymyr Dal', 2002. – 452 s.
10. Tymchenko O.V. Problema samoidentyfikacii' v konteksti zhyttjevogo shljahu ljudyndy / Tymchenko O.V. – 2007. Problemy ekstremal'noi' ta kryzovoi' psyhologii'. Vyp.2 – 161 – 169 s.
11. Fromm Э. Begstvo ot svobody / Э. Fromm — M.: ООО «Yzdatel'stvo AST», 2004. — 268 s.
12. Hajdegger M. Tozhdestvo y razlychye / M. Hajdegger; [per. s nem. – A. Denezhkyn; red. – O. Nykyforov]. - M.: «Gnozys» - Yzdatel'stvo «Logos» 1997. – 64 s.
13. Jaspers K. Obshhaja psyhopatologija / Jaspers Karl – Praktyka, 1997 g. – 1056 s.
14. Miluska J. Czym jest sytuacja alienujaca: Proba analizy psychologicznej zjawiska // Cztowie i spoteczenstwo / Univ. im. Problemy ekstremal'noi' ta kryzovoi' psyhologii'. 2007. Vyp.2 169 Mickiewicza w Poznan: Wyd. nauk. UAM, 1990 – T. 7. – S. 23-39.
15. Moses Hess. Über das Geldwesen. – In: Rheinische Jahrbücher zur gesellschaftlichen Reform. Bd.1.Darmstadt, 1845.–1-33p.

УДК: 159. 923: 165. 242. 1: 248. 142

ВНУТРІШНЯ МОТИВАЦІЯ ТА САМОДЕТЕРМІНАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ

Т.В. Скрипаченко

кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології
Запорізького національного університету
skripachenko14@gmail.com

Скрипаченко Т.В. Внутрішня мотивація та самодетермінація особистості. Внутрішня (процесуальна) мотивація – це прагнення виконати певну діяльність заради самого процесу діяльності, відчуття задоволення та радості від цієї активності, а не для одержання винагороди чи внаслідок зовнішніх вимог. Внутрішньо мотивована поведінка здійснюється заради самої себе, спрямована на процес діяльності, виявляється як активність заради активності. Багато теорій внутрішньої мотивації, хоча і підкреслюють зумовленість внутрішньо мотивованої поведінки самою діяльністю та психологічними потребами, внутрішньо притаманними кожній людині, звертають увагу на роль середовища у цьому процесі. Фізичні та соціальні параметри навколишнього середовища можуть підкріплювати та стимулювати внутрішньо мотивовану поведінку, не будучи безпосередніми чинниками її виникнення. Внутрішньо мотивована діяльність супроводжується переживаннями радості, інтелектуальної насолоди та задоволення від процесу. Самодетермінація, так само як і внутрішня мотивація, є тим психологічним феноменом, який пов'язаний із здатністю та бажанням особистості розвиватися, реалізуючи свій потенціал на основі довіри до самої себе.

Ключові слова: мотивація, внутрішня мотивація, зовнішня мотивація, потреба, самодетермінація.

Skrypachenko, T.V. Internal motivation and self-determination of personality. Internal motivation is the aspiration to perform certain activities for the very process of activity, a sense of satisfaction and joy from this activity, and not to receive a reward of due to external requirements. Internally motivated behavior is for its own sake. It is aimed at the process of activity and manifests itself as an activity for the sake of activity. The source of such motivation is in the activity, and the motives of the activity are aimed at satisfying the inner psychological needs, in particular, the person's sense of his capabilities, self-affirmation and maintaining significant social ties. The results of this are, on the one hand, increasing the effectiveness of the success of the activity, and on the other – increasing competence, self-development and a sense of being a source of change in the world around us. Many theories of internal motivation form attention to the role of the environment in this process. Physical and social parameters of the environment can support and stimulate internally motivated behavior, not being the direct factors of its occurrence. Internally motivated activity is accompanied by experiences of joy, intellectual pleasure and pleasure from the process. Thus, the phenomenon of internal motivation includes not only the issue of stimulation factors of behavior, but also focuses on the quality of the performed activity, on what experiences accompany the person in the process of the assignment, and what are the consequences of this motivation for the further development and self-development of the individual. Self-determination, as well as internal motivation, is such a psychological phenomenon that is associated with a person's ability and desire to develop, realizing his potential on the basis of self-confidence. Self-determination is not only the ability but also the need.

Keywords: motive, internal motivation, external motivation, need, self-determination.